

KONTEXT TEXTU A OBRAZU VO VIZUÁLNEJ SEMIOTIKE JAZYKOVEJ KRAJINY MESTA BANSKÁ BYSTRICA

Jana Lauková

- ◉ Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici
- ◉ (Katedra germanistiky)

1 ÚVOD

Jazyková krajina (angl. linguistic landscape, nem. sprachliche Landschaft):
klúčový termín nášho diachrónno-
synchrónneho interdisciplinárneho
výskumu je jednou zo zložiek jazyka

1 ÚVOD

- ◉ Výskum: prienik do disciplín ako napr. sociolingvistika, kultúrna lingvistika, kultúrna semiotika, multimodálna lingvistika a pod.
- ◉ V nemeckom jazyku existuje aj kompozitum tzv. Bildlinguistik (linguistische Bildanalyse, doslovný preklad „lingvistika obrazu/lingvistická analýza obrazu“).
- ◉ V slovenčine skôr hovoríme o analýze grafického nejazykového znaku.
- ◉ Takýto prienik viacerých vedeckých disciplín: pomerne solídna báza interdisciplinárneho výskumu jazykovej krajiny.

1 ÚVOD

- ◉ **V centre pozornosti:**
- ◉ vizuálna semiotika, konkrétne kontext textu (komunikátu) a obrazu ako grafického nejazykového znaku vo vizuálnej semiotike jazykovej krajiny vo vybranej lokalite mesta Banská Bystrica, konkrétne lokalite v užšom centre mesta, s názvom Námestie Štefana Moyzesa.
- ◉ V krátkosti bude načrtnutý aj aspekt viacjazyčnosti a výskyt cudzích jazykov v označeniach a názvoch verejných a súkromných budov prevádzok v danom výskumnom priestore.
- ◉ **Ciel':** preskúmať a zistiť, v akých interakciách s daným *sign* sa text a konkrétny obraz (celkovo v zmysle vizuálneho textu) vyskytuje.

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- Súčasťou tzv. Bildlinguistik, ktorá je samostatnou disciplínou na pomedzí sociolingvistiky, textovej lingvistiky a mediálnych vedných odborov: analýza komunikátov.
- Aj keď sa výskum realizovaný v rámci linguistic landscape tematicky neorientuje primárne na Bildlinguistik, okrajovo sa jej týka.
- Obrazy sú vo veľkej miere často súčasťou označení verejných a súkromných budov a mnohé z nich sú cielene použité na dotvorenie daného komunikátu, slúžia na reklamné účely a ich zámerom je zaujať a osloviť recipienta (Schulze, 2019, 47).

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- ◉ Domény textu a obrazu: často ako dve krajiny, kde sa hovorí odlišnými jazykmi, ktoré však majú spoločné dejiny vzájomnej migrácie, kultúrnej výmeny a iných foriem vzájomného styku (Mitchell, 2004). Vzájomná interakcia obrazu a textu predstavuje určitú kultúrnu univerzálnosť, z praktického hľadiska nie je problém ich odlíšiť, ale jednou z možností, ako ich rozlíšiť, je podobnosť obrazu so zobrazovaným, t. j. motivovanosť a arbitrárnosť znakov.

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- ◉ **Text**: v rámci nášho výskumu kľúčový pojem.
- ◉ Chápeme ho v širšom zmysle slova ako znakový útvar, ktorý sa realizuje v rôznych znakových systémoch. V podstate ide o útvar, ktorý zodpovedá vymedzeniu pojmu „komunikát, ktorý sa skladá zo znakov“ (Hausenblas, 1984)

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- Súčasťou porozumenia textu je aj schopnosť vedieť text správne interpretovať. V súvislosti s interpretáciou rozlišujeme podľa J. Dolníka a E. Bajzíkovej (1998) tzv. prirodzenú a reflexívnu interpretáciu.
- Porozumenie textu má dve základné zložky, a to spoznávaciu a kognitívnu. So spoznávacou stránkou porozumenia textu súvisí prirodzená interpretácia, ktorá je založená na identifikovaní informácií obsiahnutých v texte. Na druhej strane, pre kognitívnu stránku porozumenia textu je typická reflexívna interpretácia.

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- Prístup k analýze v kontexte nášho interdisciplinárneho výskumu je spätý s lingvistikou textu.
- V zmysle štrukturalizmu považujeme text za výsledok produkčnej komunikačnej aktivity jednotlivca, ktorá odhaľuje kognitívne, komunikačné, verbálno-interakčné charakteristiky používateľa jazyka, užšie možno hovoriť o analýze jednotlivých segmentov textu z hľadiska usporiadania textových prvkov, výrazovosti textu, no i gramatiky, sémantiky, pragmatiky a pod.).

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- ◉ **Obraz:** možno považovať za základné a najstaršie médium používané v sociálnej komunikácii.
- ◉ V počiatkoch našej civilizácie bol práve obraz prvým pokusom o znázornenie skutočnosti.
- ◉ Po rozvoji verbálnej komunikácie sa stal obraz doménou predovšetkým výtvarného umenia.
- ◉ Ako médium, ktoré sa usiluje o reprezentáciu reality, nadobúdal obraz postupne mnoho foriem a podôb a jeho úloha i funkcia, rovnako ako aj jeho vzťah k ďalším médiám, predovšetkým ku slovu, sa samozrejme menili (a to nielen v závislosti od rozvíjajúcich sa technológií)

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- Obrazy vnímame ako akési kontinuálne pole, v ktorom až následne vyberáme jednotlivé znaky, ktoré zastupujú niečo iné.
- Tieto znaky sú na istej ohraničenej ploche rozložené v priestore v jednom časovom okamihu. Na rozdiel od verbálnych znakov, ktoré nasledujú za sebou a ich dištinktivnosť (rozlíšenie) je vopred v priestore daná, musíme rozlíšenie jednotlivých znakov odhaliť. V prípade čítania textu je proces individualizácie obmedzený.
- Obrazy prezentujú význam naraz a pôsobia „naliehavejšie“ ako písané texty (Barthes, 2004). Pri obraze môžeme izolovať určité jednotky, ale vo chvíli, keď ich izolujeme, znova sa rozplynú (Eco, 2009).

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- Hovoríme o „vizuálnych textoch“, ale v podstate myslíme tým akékoľvek aj písané verbálne texty (príp. aj ďalšie typy textov), pretože ich vnímame zrakom, t. j. vizuálne.
- Pre potreby predloženého príspevku: vizuálne texty všetky texty neverbálne, to znamená aj všetky „obrazy“ v širokom zmysle slova, t. j. texty vnímané predovšetkým zrakom, texty kreslené, maľované, ale aj akékoľvek inak výtvarne (či graficky) stvárnené texty, fotografické texty, digitálne fotografie a pod.

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

- Možný metodologický postup pri interpretácii obrazov podľa ikonológa E. Panofského (1981). Pri interpretácii vizuálnych textov, t. j. v tomto zmysle obrazov, prenikáme do významovej štruktúry obrazu (Mistrík, 2005, 14). Podľa Panofského (1981) sa interpretácia obrazu buduje ako viacstupňové „penikanie“ do jeho významovej štruktúry:

2 Text verzus obraz (resp. grafický nejazykový znak)

Tabuľka č. 1:
Panofsky, E.:
Význam ve
výtvarném
umění. Praha :
Odeon, 1981.
s. 42-43.

Predmet interpretácie	Akt interpretácie	Kompetencie pre interpretáciu
<i>Prvotný alebo prirodzený význam – A. faktický, B. výrazový – vytvárajú svet umeleckých motívov.</i>	<i>Predikonografický opis (a pseudo-formálna analýza)</i>	<i>Praktická skúsenosť (oboznámenosť s predmetmi a udalosťami)</i>
<i>Druhotný alebo konvenčný význam, ktorý vytvára svet obrazov, príbehov, a alegórií.</i>	<i>Ikonografický rozbor.</i>	<i>Znalosť literárnych prameňov (oboznámenosť so špecifickými témami a pojmami).</i>
<i>Vnútorňý význam alebo obsah, ktorý vytvára svet „symbolických“ hodnôt.</i>	<i>Ikonologická interpretácia.</i>	<i>Syntetická intuícia (oboznámenosť s podstatnými tendenciami ľudského myslenia), podmienená osobnou psychológiou a „svetonázorom“.</i>

Prvotný význam :

Faktický význam: Dvaja mladí ľudia pred firmou Lidl.

Výrazový význam: Spokojní mladí ľudia pred firmou Lidl.

Druhotný význam:

Gesto muža hovorí „Je to špica!“ Títo mladí ľudia žijú šťastný život vo firme Lidl.

Vnútorňý význam:

Príďte pracovať do firmy Lidl a budete spokojní tiež.

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

- ◉ Databáza jednotlivých *signs* v názvoch obchodov a prevádzok bola vytvorená v mesiacoch júl a august 2020 a obsahuje súbor fotografií textov i obrazov umiestnených na fasádach, v oknách a vo výkladoch budov na Námestí Štefana Moyzesa v Banskej Bystrici, v okolí trhoviska (medzi obyvateľmi Banskej Bystrice známa lokalita „tržnice“).

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

- Zdokumentovaných bolo 7 domových jednotiek na ľavej strane Námestia Štefana Moyzesa (z pohľadu námestia SNP), domy č. 37/9 po č. 44/16 a 12 jednotiek (konkrétnych obchodných prevádzok/zariadení v rámci jedného stavebného objektu) na pravej strane ulice na Námestí Štefana Moyzesa, pod tzv. Trhoviskom na terase.
- Celková dĺžka analyzovanej lokality Námestia Š. Moyzesa je 124,73 m ľavá strana a 124,73 m pravá strana, t.j. spolu obe strany 249,46 m

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

● **Zaujímavosti týkajúce sa viacjazyčnosti:**

v prípade analyzovaných *signs* (celkovo analyzovaných 70 položiek) bol celkový počet explicitne použitých jazykov 6 (vrátane slovenčiny).

Jednalo sa o jazyky: angličtina, francúzština, taliančina, ruština a španielčina. Zo 70 analyzovaných položiek je 77% jednojazyčných, to znamená, že v názvoch a texte je použitý iba slovenský jazyk. 16% položiek je aj v angličtine aj slovenčine.

Zvyšných 7 % položiek je dvojazyčných a používa sa v nich slovenský jazyk v kombinácii s ďalším cudzím jazykom, konkrétne s talianskym, francúzskym, španielskym alebo ruským. Výskyt nemeckého jazyka v rámci cudzojazyčnosti sme v skúmanej lokalite nezaznamenali.

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

Prevádzka *Institut Esthederm* sa nachádza na Námestí Š. Moyzesa 39/11 a je príkladom kombinácie textu a grafického nejazykového znaku. Jedná sa o salón krásy, ktorý ponúka líčenie, čistenie pleti či masky na tvár (voľne dostupné informácie na internete, viď webová stránka <https://masago.sk/place/institut-esthederm-paris>).

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

- Na obraze je znázornená polovica tváre usmievajúcej sa ženy, znázornenej na pravej časti plochy vchodových dverí. Bez toho, aby recipient prečítal názov, ktorý je v porovnaní s obrazom napísaný síce veľkými písmenami a zreteľne, ako prvé zaujme jednoznačne obraz.
- **Prvotný význam:**
- faktický význam: Polovica ženskej tváre na ploche dverí. Výrazový význam: Spokojný výraz (mladej) ženy. Druhotný význam: Na „bezchybnej“ (ide o retušovanú fotografiu) tvári je badateľný jemný úsmev.
- Vnútorňý význam: Som spokojná a šťastná, vďaka *Esthederm Paris* je moja pleť krásna a hladká.
- Možný apel na recipienta: Príďte aj Vy do nášho salónu krásy na ošetrovanie...
- Vychádzame z predpokladu, že je tento spôsob „reklamy“ v podobe obrazu orientovaný predovšetkým na ženy ako potenciálne zákazníčky. V danom kontexte považujem túto interakciu textu a obrazu ako zmysluplnú, skôr v zmysle tzv. pozitívnej konotácie o kvalite ponákaných služieb.

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

- Názov baru *GoodZone hookah & bar* v objekte pod tržnicou je v angličtine. Dovolím si predpokladať, že aj pre jazykovo menej zdatného slovenského recipienta, ktorý neovláda angličtinu, nie je príliš komplikované odhadnúť význam syntagmy *good zone*, doslovný preklad v slovenčine *dobrá zóna*. Problematickejšie to už je v prípade príznakového anglického výrazu *hookah*.
- Do slovenčiny sa prekladá ako *vodná fajka*, čo dokresľuje aj obrazový znak vodnej fajky nad dverami, pod týmto nápisom. V tomto prípade možno konštatovať jednoznačnú priamu interakciu textu a obrazu, kde konotát je vyjadrením denotátu.

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

- Používanie francúzskeho jazyka ako ďalšieho prítomného jazyka v prípade názvov obchodov a prevádzok môže byť dôkazom sledovania jasnej línie stereotypných kultúrnych i jazykových konotácií a jednoznačne súvisí s oblasťou módy, oblečenia, šperkov príp. aj gastronómie (Lauková, Molnárová, 2020, 108). Francúzština sa vyskytla v jednom prípade názvu prevádzky s občerstvením s názvom *Bonjour Palacinky – bagety – káva*. V súvislosti s daným kontextom s *palacinkami*, *bagetami*, *hot-dogom* a *kávou* môže mať pre recipienta sekundárne apelatívnu a reklamnú funkciu.

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

- Aj v prípade tejto prevádzky vidíme kontext textu a obrazu, vyvolávajúci skôr pozitívnu konotáciu.
- Na celej ploche ľavej strany preskleného výkladu možno vidieť obraz dvoch postavičiek – zrejme muža a ženy (dvoch žien?), ktoré sedia oproti sebe za stolom a popíjajú nejaký nápoj (kávu?) so slamkou. Okrem toho sú v pravej časti výkladu nalepené malé obrázky/fotky bagety, kávy, hotdogu, palacínok.
- Prvotný význam: Postavičky sedia oproti sebe a popíjajú nejaký nápoj. Výrazový význam: Spokojný výraz postáv. Druhotný význam: Postavičky si vychutnávajú danú chvíľu, podľa všetkého sa rozprávajú. Vnútorň význam: Spokojnosť a pohodová chvíľa pri vychutnaní si nejakého nápoja.
- Možný apel na recipienta: Príďte aj Vy na malé posedenie pri kávičke, posedieť si a porozprávať sa.

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

Zaujímavú súvislosť s Talianskom a taliančinou má aj príklad obchodu s názvom *Moda Italy*. V tomto konkrétnom prípade sa v názve vyskytuje 5 cudzích jazykov. Ide samozrejme o slovenčinu (*dámska kolekcia*), o angličtinu (*Moda Italy*; *fashion clothes* – *talianska móda/móda z Talianska*; *módne oblečenie*), francúzštinu (*boutique*), ruštinu (*модная одежда* – *módne oblečenie*) a španielčinu (*Ropa de moda* – *módne oblečenie*). Vo všetkých zaznamenaných jazykoch je zosobnená móda resp. módne oblečenie.

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

Interakcia textu a obrazu je aj v prípade tohto obchodu predikovatelná. V pravej časti výkladu možno badať obraz ženy s dlhými vlasmi, s kabelkami v rukách.

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

3 VIZUÁLNA SEMIOTIKA NÁMESTIA ŠTEFANA MOYZESA V BANSKEJ BYSTRICI (OKOLIE TRHOVSKA)

- ◉ Kaviareň *Mefisto Jazz Art Café Mefisto* je kaviareň s letnou terasou a letnými jazzovými a rockovými koncertmi, čo naznačuje aj jej názov, v ktorom sa explicitne vyskytuje výraz *jazz*. Tu si dovoľím tvrdiť, že v prípade interakcie textu a obrazu tejto kaviarne predpokladáme skôr negatívne konotácie, výraz *Mefisto* (nemecký *Mephisto*) je kľúčovým románom Klausa Manna z roku 1936.
- ◉ Samotné slovo *Mefisto* označuje v pôvodnom význame fiktívnu démonickú bytosť objavujúcu sa v európskej literatúre, napr. v legendách o Dr. Faustovi príp. ešte aj v ďalších súvislostiach.

3 ZÁVER

- Náš interdisciplinárny výskum jazykovej krajiny: primárne sa neorientuje na analýzu obrazu ako grafického nejazykového znaku, ale okrajovo sa jej týka, pretože obrazy sú veľmi často súčasťou označení a názvov verejných a súkromných budov a mnohé z nich sú účelovo použité na reklamné účely. Apelujú na recipienta, potenciálneho zákazníka vnímať tento kontext celistvo, pretože v mnohých prípadoch má recipient tendenciu vizuálne recipovať skôr obraz ako samotný nápis (označenie, názov).
- Ako už bolo niekoľkokrát naznačené v samotnom príspevku, text a obraz vo vzájomnej interakcii možno percipovať ako vizuálne texty, pretože ich vnímame zrakom, teda vizuálne.

3 ZÁVER

- Perspektíva interdisciplinárneho výskumu linguistic landscape orientovaného na tzv. Bildlinguistik nám otvára ďalšie možné smerovania čiastkových výskumov so zameraním napr. na detailnejšiu interpretáciu obrazu ako sprievodného média. V predložennom príspevku boli stručne načrtnuté len možné prieniky do tejto nepochybne zaujímavej problematiky výskumu.
- Okrajovo bol spomenutý aj aspekt viacjazyčnosti, výskyt viacerých jazykov v názvoch a označeniach obchodov a prevádzok na Námestí Štefana Moyzesa v centre Banskej Bystrice poukazuje na jasnú interkultúrnú jazykovú intenciu emitentov. Názov obchodu či prevádzky je väčšinou najvýznamnejšou časťou označenia a to bez ohľadu na jazyk.